

ANADOLU'DA YAZILI TARİHİN BAŞLAMASINDAN SONRAKİ İLK MUHASEBE BELGE SİSTEMİ¹

Hakan ERKUŞ²

Arif GÜMÜŞ³

Özet

Anadolu, asırlardır yer altı ve yer üstü zenginlikleri, doğal güzellikleri sebebiyle ve uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı birçok uygarlığın yerleşim yeri olmuştur. Anadolu'da yaşamış uygarlıklara ait tarihi kalıntılar ve belgeler incelendikçe Anadolu'nun dünya bilim tarihine katkısı daha açık bir şekilde ifade edilebilmektedir. MÖ 1974 ile MÖ 1719 tarihleri arasında Asurlular Anadolu'da "koloni sistemi," kurmuşlardır. Böylelikle Asurlu tüccarların Anadolu'ya yerleşmesi sağlanmıştır. Anadolu'da ticari faaliyetlerde bulunan Asurlu tüccarlar yapmış oldukları ticari işlemleri kilden yapılmış tabletlere kaydetmişlerdir. Bu tabletler Anadolu'da yazılı tarihin başlamasından sonraki muhasebe uygulamalarının da ilk örnekleridir. Asur Ticaret Kolonileri Dönemindeki muhasebe uygulamaları ile günümüz muhasebe uygulamaları birbirine oldukça benzemektedir. Araştırmamızda Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde kullanılan muhasebe belgelerinin günümüz muhasebe işlemlerinde kullanılmakta olan belgelerin ilk örnekleri olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda bulunan belgeler ile Anadolu'nun muhasebe tarihine olan katkıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri, Muhasebe Tarihi, Muhasebe Belge Sistemi

- 1 Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi SDK-2018-993 Proje Kodu ile desteklenmektedir.
- 2 Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme, Malatya, hakan.erkuş@inonu.edu.tr **Orcid:** 0000-0003-0925-9396
- 3 Öğr. Gör. Malatya Turgut Özal Üniversitesi DVKMYO, Malatya, arif.gumus@ozal.edu.tr **Orcid:** 0000-0002-4865-0892

Giriş

Asur Ticaret Kolonileri (ATK)⁴ Dönemi MÖ 1774 ile MÖ 1719 yılları arasında kapsayan dönemdir. Bu dönemde Asurlu tüccarlar ile Anadolu'da bulunan yerel krallıklar ticari ilişkide bulunmuşlardır. MÖ 2350 yıllarında ilk kez Akadlı Sargon tarafından Anadolu'ya yapılan ilk ticari girişimden sonra Asurlular MÖ 1774 yılında yaklaşık 255 yıl sürecek olan sistemli ve organize bir ticarete girişmiştir. Asurlular Anadolu'da ticari faaliyette bulunması amacıyla vatandaşını teşvik etmiş ve vatandaşlarını Anadolu'ya göndermiştir. Asurlar Anadolu'da 40'ın üzerinde ticaret merkezi kurmuş ve burada yapılan ticareti kayıt altına almıştır. Asurluların Anadolu'daki ticaret merkezlerinin bağlı bulunduğu yer bugün Kayseri sınırları içerisinde yer alan Kültepe/Kaniş Kârûm'dur.

Kültepe'de 23.500 adet tablet çıkartılmış ve çok azı tercüme edilebilmiştir. Tercüme edilen tabletlerde ATK dönemine ait ticari işlemlerin kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtların ışığında o döneme ait ticari işlemleri anlayarak günümüz muhasebe uygulamalarında kullanılan belgeler ile benzerliklerini ortaya koyabilmekteyiz. Bugün kullanılmakta olan; irsaliye, teslim-tesellüm belgesi, mahsuplaşma, teminat verme, teyit mektubu, ödeme taahhüdünde bulunma, tediye fişi belgelerinin o dönemde de kullanıldığına dair tabletler tespit edilmiştir. Bu çalışmada ATK döneminde yapılan ticari işlemlerde kullanılan tabletler incelenerek günümüz muhasebe uygulamalarında kullanılan belgeler ile benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Asur Ticaret Kolonileri Öncesi Dönem

Tarih öncesi çağlar yazının icat edilmeden önceki dönemini kapsamaktadır. Yazının icat edilmesiyle beraber tarihi çağlar başlamaktadır. Yazı dünyanın her tarafında aynı zamanda kullanılmamıştır. Bu yüzden farklı uygarlıklar farklı zamanlarda tarihi çağları yaşamaya başlamıştır. Yazı ilk olarak Mezopotamya'da ve Mısır'da kullanılmıştır. Mezopotamya'da Sümerlilerin icat ettiği çivi, Mısır'da hiyeroglif yazısı

4 Bundan sonra ATK denilecektir.

kullanılmıştır. Çivi yazısı Mezopotamya sınırlarının dışında da kullanılarak uluslararası boyuta ulaşmıştır. Anadolu'ya yazı Asurlular tarafından MÖ 20. yüzyılda getirilmiş ve Anadolu tarihi çağlara geçmiştir (Gökçek, 2015: 288). Sümerlilerin yazıyı nasıl icat ettiği bilinmemektedir. Ancak yazının ilk kullanımına tapınaklarda rahipler tarafından tutulan kayıtlarda rastlanmıştır (McNeill, 2004: 41).

Tarih öncesi çağlar, insanların ilk kez yeryüzünde görülmeye başladığı ve yazının bulunmasına kadarki dönemi içerisine almaktadır. Bu dönemdeki gelişmeler hakkında çok fazla bilgiye sahip olamamızın nedeni yazının henüz icat edilmemiş olmasıdır. O dönem hakkında elde edilen bilgiler; resimlerden, taştan yapılmış dayanıklı eşyalardan elde edilmektedir. Paleolitik çağda insanlar taşları yontarak şekillendirmişler, ateşi bulmuşlar ve mağara duvarlarına resimler yapmışlardır (Kaya, 2012: 28). O dönemde insanlar geçimlerini toplayıcılık ve avlayıcılıkla sağlar, küçük gruplar halinde yaşardı. Mezolitik çağda insanlar avcılık ve toplayıcılığa devam ederken köpeği evcilleştirmiş, avlanmak için ok ve yayı icat etmiş, tarımsal faaliyetlere de yine bu dönemde başlamışlardır (Şenel, 2009: 233). Neolitik çağda insanlar yerleşik hayata geçmişlerdir. Yerleşik hayatla beraber günlük hayatta kullanmak için birçok araç ve gereç yapmışlardır (McNeill, 2004: 33). Kalkolitik çağda insanlar bakır altın ve gümüşten yapılmış eşyaları kullanmaya başlamış ve çömlekçi çarkını icat etmişlerdir (Kaya, 2012: 41). Bu dönemde hayvanlar evcilleştirilerek tarımsal faaliyetlerde bulunmuş, üretim planlanarak arazilerin sulanabilmesi için kanallar yapılmıştır (Aydın, 2008; 23-24). Tunç Çağında yazı icat edilmiş, ilk devletler ortaya çıkmaya başlamıştır (Aytaç ve Birol, 2007: 26). Asur Ticaret Kolonileri'nin de içinde bulunduğu bu dönemde hayvancılık ve tarım insanların temel geçim kaynağı olmaya devam etmiş, ticaret bu dönemin genel özelliği olmuştur (Kaya, 2012: 50).

2. Asurluların Kısa Tarihi

Asurlular bugünkü Kuzey Irak sınırları içerisinde bulunan Musul bölgesinde yaşamıştır. Başlangıçta küçük bir krallık olarak Sümerlilere

bağlı olan Asurlular, zaman içerisinde bağımsızlıklarını kazanarak büyük bir güç haline gelmişlerdir (Narçın, 2016: 112). Asurluların tarihi üç döneme ayrılmaktadır: ATK döneminin de içinde bulunduğu MÖ 2200-1600 Eski Asur, MÖ 1500-1000 yılları arasındaki Orta Asur ve MÖ 1000 ile 612 yılları arasındaki Yeni Asur Dönemidir (Gökçek, 2015: 34-35). Asurlulara MÖ 612 yılında Medler son vermiştir (Aytaç ve Birol, 2007: 25).

Asurluların başında kral bulunmakta ve oldukça geniş yetkilere sahip olan kralın tanrılar tarafından görevlendirildiğine inanılmaktaydı. Kralın yetkileri arasında savaşa ve barışa karar vermek, vergi oranlarını belirleme ve yargı yetkisine sahip olma bulunmaktaydı (Gökçek, 2015: 225-226). Sümerlilerden çivi yazısını öğrenen Asurlular, Anadolu'ya yazı getirmiştir. Böylece Anadolu tarih öncesi çağlardan çıkarak tarihi çağlara geçmiştir. Asurlular ayrıca Sümerlilerden kanun yapma fikrini de almışlardır (Çığ, 2016: 86). Asur'un yönetiminde önemli bir yeri olan şehir meclisinin de başında kral bulunurdu. Şehir meclisi Anadolu'daki kolonilerden gelen davaların son inceleme mercii olarak da görev yapmaktaydı (Hertel, 2010: 135). Halkın büyük çoğunluğu ticaret ile uğraşmaktaydı. Özellikle Koloni Dönemi'nde sermaye sahipleri şirketler ve ortaklıklar kurarak Anadolu'ya ticaret yapmışlardır. Bu dönemde aile şirketleri de kurulmuştur. Bu şirketlerin merkezi Asur'du. Şirketin başında ailenin reisi veya en büyük erkek çocuk yer alır diğer erkek çocuklar Anadolu'daki ticaret merkezlerine giderlerdi. Ailenin en küçük erkek çocuğu bu Anadolu ile Asur arasındaki irtibatı sağlarken (Michel, 2007: 77) kadınlar da Anadolu'ya sevk edilecek kumaşların üretimini gerçekleştirdi (Donbaz, 1996: 188).

3. Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Durumu

ATK Döneminde Anadolu'da yerel krallıklar bulunmaktaydı. Tamamen bağımsız halde bulunan krallıkların yanında daha büyük krallıklara bağlı vassal krallıklar da bulunmaktaydı (Şahin, 2004: 63). Bu krallıklar, iç işlerinde bağımsız dış işlerinde bağlı buldukları krallığa tabiydiler. Yerel krallıklar arasında nispeten barışçıl bir ortam hâkimdi

(Bryce, 1985: 260). Bu durumun varlığı Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelmelerinde etkili olmuştur. Yerel krallıklar arasında doğabilecek savaşlarda kullanılan tunçtan yapılmış silahların yapımında kullanılan kalay madeni Asurlu tüccarların ticaretinin ana maddesini oluşturmaktaydı. Tunç madeni doğada saf olarak bulunmaz bu madeni elde etmek için bakır ve kalayın karışımı gerekmektedir. Anadolu'da bol miktarda bakır bulunmasına rağmen kalay madeni bulunmazdı. Bu açığı Asurlu tüccarlar kapatmaya çalışmışlardır (Günbattı, 2012: 62). Anadolu'daki yerel krallıklar hakkında çok fazla bilgiye sahip olmamızın sebebi tüccarların tutmuş oldukları belgelerin yapılan ticaretlere ait olması. Bu dönem hakkında yerel krallıkların sosyal ve siyasal yapıları hakkında söylenebilecek çok az sayıdaki bilgi de tüccarların kayıtlarının satır aralarında elde edilebilmektedir (Günbattı, 2012: 44).

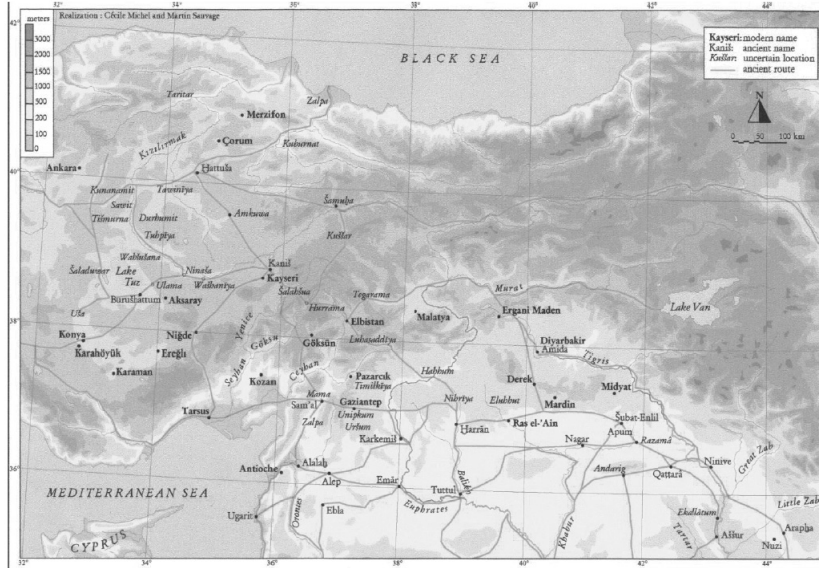
Yerel krallıkların başında rubāum isimli kral, rubātum isimli kraliçe bulunmaktaydı (Barjamovic, 2008: 88). Rabi simmiltim isimli prensler de kralın yanında belgelere onay verirdi (Şahin, 2004: 64). Yerel krallıklarda halk Asurlulardan öğrenmiş oldukları çivi yazısını kullanmaktaydı. Halkın geçim kaynağı tarım ve hayvancılığın yanında değerli madenlerin çıkarımı ve işlenmesine dayanmaktaydı (Sever, 1990: 254). Yerel krallıklar arasındaki anlaşmazlıklar sonucu çıkan savaşlarda Asurluların kullanmış oldukları ticaret yollarını tehlike altına girmiştir. Bu durumda tüccarlar, ya alternatif ticaret yolları aramışlar ya da malları zamanında teslim edemeyerek cezalar ödemişlerdir (Bryce, 1985: 264-265).

4. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi

MÖ 1774 ile MÖ 1719 yılları arasını kapsamaktadır. Asurlular bu dönemde sistemli ve organize bir şekilde Anadolu'da bulunan yerel krallıklar ile ticari faaliyette bulmuşlar ve bunları kayıt altına almışlardır. Asurlular kendi vatandaşlarını bu ticarete teşvik etmiş ve Anadolu'ya göndermişlerdir. Anadolu'daki yerel krallıklar bu ticarete sıcak bakmışlar, ihtiyaçları olan kalay ve tekstili bu sayede satın alırlarken karşılığında da gümüş ödemesi yapmışlardır. Yerel krallıklar Asurlu tüccarların yapmış oldukları neredeyse her ticari işlemi vergilendirmişlerdir.

Krallıklarına gelen kumaşta %5, kalyda 2/65, her eşek yükünden 4 mina vergi alırlardı. Bunun yanında kumaşları ilk saray görür ve bu kumaşların %10'luk diliminin ilk satın alma hakkını ellerinde bulundururlardı (Bayram, 1993: 3). Asurlu tüccarlar ise yerel krallıklarda yerleşim izni alarak ticaret yapmanın yanında Asur'dan Anadolu'ya getirdikleri malların yol güvenliğinin sağlanması ve sigortalanması hakkını elde etmiştir (Küçükbezi, 2011: 28).

Asur ile Anadolu arasındaki ticarete eşeklerden oluşan kervanlar kullanılmış ve bu kervanlar gidiş dönüş yolculuklarını 3 ayda tamamlardı. Asur'dan gelen kervana ait eşekler Anadolu'da satılarak tekrar götürülmezdi. Kervanların yolda konaklaması ve ihtiyaçlarının karşılanması için hanlar yapılmış ve bu hanlar o bölgenin ekonomisine katkı sağlamıştır (Barjamoviç, 2010: 163). Kervanlar iki ana güzergâhı takip etmiştir: Birincisi güney yolu olan Asur, Habur, Şanlıurfa, Birecik, K.Maraş Pınarbaşı, Kültepe diğeri Kuzey yolu olan Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Darende, Kültepe'dir (Özgüç, 2005: 24).

Resim 1, Koloni Döneminde Ticaret Yolları (Michel, 2004: 190).

Bu dönemde Asurlu tüccarlar yapmış oldukları ticareti kaydetmek için kil tabletleri ve çivi yazısını kullanmıştır. Yapılan ticari işlemler tabletlere kaydedildikten sonra güneşte kurutularak tüccarların evlerinin bir bölümünde muhafaza edilmiştir. Kültepe'de çıkan bir yangın bu tabletleri fırınlanmış gibi bir işleme tabi tutarak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır (Larsen, 2010: 80).

Asurlular ticaretlerinin sekteye uğramaması için Anadolu'da 40'ın üzerinde ticaret merkezleri kurmuşlardır. Bu merkezlerin küçük olanlarına Wabartum büyüklerine ise Kārum denmektedir. Anadolu'da bulunan Kārum ve Wabartum'ların bağlı bulunduğu merkez Kayseri'de bulunan Kültepe/Kaniş Kārum'udur (Bilgiç ve Bayram, 1995: 38-39). Buranın merkez seçilmesinin nedeni Anadolu'nun ortasında bulunması veya diğer krallıklara göre barışın ve huzurun hâkim olması gösterilmektedir (Larsen, 2010: 68). Anadolu'da tüccarlar arasında çözümlenemeyen davalara Kültepe/Kaniş Kārum'u bakar, çözümlenemeyen davalar Asur'daki şehir meclisine gönderilirdi. Burada alınan karar nihai karardı (Çeçen, 2017: 35). Kültepe'de bu zamana kadar yaklaşık 23500 tablet çıkartılmış ve bunların çok azı tercüme edilmiştir. Buradaki tabletlerde ticari belgeler, mektuplar, yazışmalar, hukuki belgeler, büyü metinleri, sözlükler, öğütler destanlar gibi birçok konu hakkında bilgiler bulunmaktadır (Veenhof, 2010: 30).

Asurlu tüccarların Anadolu'da ticaret yapabilmeleri için yerel krallıklarla sözleşmeler imzalamaları gerekmektedir. Ancak bu sözleşmeleri kendileri yapamaz kendileri adına Asur'un temsilcileri yapardı. Yerel krallar değiştiği zaman bu anlaşmalar yenilenirdi (Bilgiç, 1990: 501). Asurlu tüccarların kendi aralarında Anadolu'da çıkan anlaşmazlıklarda kendi hukuk kuralları işletilirken yerel krallıklar ile çıkan anlaşmazlıklarda yerel krallıkların hukuk kuralları işlemekteydi (Şahin, 2004: 12).

ATK döneminde değişim aracı olarak gümüş kullanılmıştır. Alışverişlerde ödemeler gümüşün tartılması suretiyle yapılırdı. 8 gram ağırlığındaki gümüşe şeşel denmektedir. ATK Dönemine ait değişim ölçüleri şöyledir (Michel, 2010: 90):

1 GÚ, biltum = 60 MA.NA = 29 kg

1 MA.NA, manû (mina) = 60 GÍN = 480 gr

1 GÍN, šeql, šiqlum = 180 ŠE = 8 gr

1 ŠE= še'um = 1/180 GÍN

ATK Döneminde Asur ile Anadolu arasındaki ticarete Asurlular kalay, kumaş, süs eşyaları, tütsüler, baharatlar getirirken karşılığında da Anadolu'nun değerli madenlerinin yanı sıra, deri domuz kılı, keçi kılı götürmüşlerdir (Bayram, 1993: 5).

5. ATK Döneminde Uygulanan Belge Sistemi

ATK Döneminde tüccarlar yapmış oldukları her ticari işlemi kaydetmişlerdir. Bu şekilde tüccarlar bir taraftan yapmış oldukları ticaretin sonucunda kârlarını zararlarını hesaplarken diğer taraftan da adlarına ticaret yaptıkları sermayedarlara hesap verebilmekteydiler. Tüccarların tutmuş oldukları kayıtlarda günümüz muhasebe uygulamalarında kullanılan belgelere benzer belgeler kullanmışlardır. Aşağıda bu belgelerden örnekler yer almaktadır.

5.1. İrsaliye

İrsaliye, bir malın iki adres arasında nakledilirken bu naklin; malın konusu, birimi ve malın kime ait olduğu bilgilerini gösteren belgedir. ATK döneminde kalay ve kumaşlar Asur'dan Anadolu'ya kervanlar aracılığı ile taşınırken Asur'dan mühürlenir, kervan görevlilerine teslim edilirdi ve sahiplerine teslim edilinceye kadar açılmazdı. Yükler hem Asur'da hem de Kâneş'te tartılırdı. Anadolu'ya gelen mallar ile birlikte mektuplar da bulunurdu. Bu mektuplarda yazan ağırlıklar ile malın ağırlıkları karşılaştırılırdı. Küçük farklara izin verilirken çıkabilecek büyük farklarda mallar kaçak sayılırdı. Bunun nedeni, mührün mal miktarını güvence altına alması, mal sahiplerini belirlemesi ve açılmamasıydı. Günümüzde ticari mallar malın miktarını ve sahibini gösteren bir irsaliye ile gönderilmektedir. İrsaliye, malların teslimi sırasında

kontrol için kullanılır. Asurluların kullanmış olduğu bu sistem günümüz irsaliye sisteminin kökeni olduğu söylenebilir. ATK dönemine ait aşağıdaki tablette Asur'dan mühürlenmiş kalayın Anadolu'ya getirildikten sonra üçe bölüneceği ve 20 mina kalayı Aşşur-tāb'ın alacağından bahsedilmektedir.

AKT 1, Ankara Kültepe Tabletleri 1, 66 nolu tablet (Bilgiç vd., 1995: 85-86).

Tabletin transkripsiyonu

i-nu-mì A-šur-DÙG i-š-tù

a-lim^{ki} e-li-a-ni

1 GÚ AN.NA ku-nu-ki

ša a-lim^{ki} dIM-šú-lu-li

5. *IGI A-šur-DÙG i-ša-kà-ma*

a-šál-sí-šu i-ma-ḫu-šú-ma

20 ma-na AN.NA A-šur-DÙG

i-lá-qí-ma 3 GÚ 20 ma-na

URUDU SIG₃ ša-bu-ra-am

10. *i-š-tù u₄-mì-im*

ša AN.NA i-lá-qí-ú

K. *a-na ITU. 2.KAM*

A.y.” *i-na Dur₄-ḫu-mì-it*

A-šur-DÙG a-na

15. *dIM-šú-lu-li*

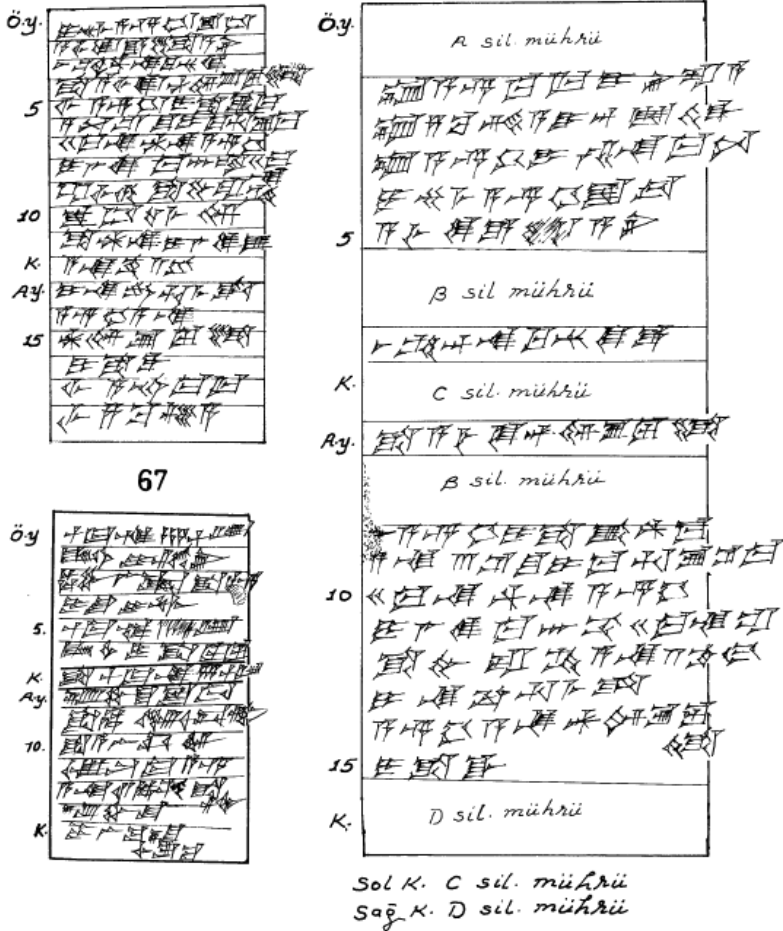
i-ša-qal

IGI A-šur-ma-lik

IGI Sá-ba-zi-a

Tabletin tercümesi

“(1-5) Aşşur-tāb Şehir’den (Asur’dan) (Anadolu’ya) gelişinde Şehrin mühürlü 1 bilat kalayını Adad-şulūlī, Aşşur-tāb’in önüne koyacak ve (6) benim için üçe bölecek ve (7-8) 20 mina kalayı Aşşur-tāb alacak ve (8-16) 3 bilat 20 mina iyi cins ufalanmış bakırı, kalayı aldığı günden itibaren 2 aya kadar Durhumit’de Aşşur-tāb Adad-şulūlī’ye tartacak. (17) Aşşurmālik’in huzurunda, (18) Sabazia’nin huzurunda.”

Resim 2, (Bilgiç vd., 1990:174)

5.2. Teslim-Tesellüm Belgesi

Teslim belgesi, bir malın ilgili kişiye teslim edildiğini gösteren ve taraflar arasında imzalanan belge türüdür. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde tüccarlar vermiş oldukları malların kayıtlarını tutarak malların teslimi ile ilgili sonradan doğabilecek itirazların önüne geçmişlerdir. Aşağıdaki üç şahitli tablette Ennat-Aşşur'un vermiş olduğu talimatla kumaşların Aşşur-ennam'a verildiğine dair bir teslimat belgesi bulunmaktadır.

Kültepe Tabletleri 4, 23 nolu tablet (Albayrak, 2006: 49-50).

Tabletin transkripsiyonu

- Ö.y. 21 TUG ku-ta-ni
 ŠÁ.BA 5 ku-sí-a-tim
 a-ma-lá na-áš-pár-tim
 ša E-na-na-at-A-šur
5. DUMU Tí-tí-na-tal
 a-na A-šur-e-nam
 DUMU A-šur-ba-ni
 ni<ip>-qí-id
- A.k. IGI A-zi-a
- A.y. 10. DUMU DINGIR^{lim} –ga-mí-il5
 IGI A-ba-nim
 DUMU Šu-hu-bur
 IGI A-lu-wa
 DUMU Bur-kà-nim

Tabletin tercümesi

“(1-8) kutānum-kumaşını, 5 kusītum-kumaşını, Titinatal'in oğlu Ennat-Aşşur'un yazısı gereğince Aşşur-ennam'a teslim ettik. (9-14) İlum-gamil'in oğlu Azīya'nın huzurunda, Šū-Hubur'un oğlu Abānum'un huzurunda, Burkānum'un oğlu Aluwa'nın huzurunda.”

Ön yüz

Arka yüz

Resim 3, (Albayrak, 2006: 192).

5.3. Mahsuplaşma

Mahsup, muhasebede herhangi bir alacağa istinaden borçlunun yapmış olduğu ödemedir. Borçlunun yapmış olduğu ödeme alacaktan düşülür ve kalan bakiye takip edilir. ATK dönemine ait iki şahit ve iki kefillerin bulunduğu aşağıdaki tablette Buzuzum isimli şahsın tüccar Aşşur-rē'i'ye olan 4 mina gümüş borcu bulunduğu yazmaktadır. Tablet bu borca ait faize mahsuben alınan 2 ½ mina gümüşten bahsetmektedir. Bu tablet günümüz muhasebe uygulamalarında kullanılan mahsup ile aynıdır.

Kültepe Tabletleri 7-a, 73 nolu tablet (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 176-177).

Tabletin transkripsiyonu

KIŠIB Ì-lí-iš-tí-kál

KIŠIB Lá-qé-ep KIŠIB A-šur-DU₁₀

ša i-na 4 ma-na

KÙ.BABBAR ú ši-ba-sú i-še-er

5. *Bu-zu-zi-im A-šur-SIPA*

i-šu-ú-ni Áš-qú-dí-a

ù Lá-qé-ep

A.y. *qá-ta-tù-ni*

2 ½ ma-na KÙ.BABBAR

10. *i-na ši-ib-tí-šu*

A-šur-SIPA il₅-qé

Tabletin tercümesi

“(1-2) İliš-tikal’in mührü, Lā-qēp’in mührü, Aššur-tāb’m mührü. (3-8) Buzuzum’un üzerinde bulunan, Ašqūdiya ve Lā-qēp’in kefil olduğu Aššur-re’ī’nin 4 mina gümüşü ve fâizi hakkında: (9-11) Aššur-re’ī 2 ½ mina gümüşü onun fâizine mahsuben aldı.”

5.4. Teminat

Günümüz ticari işlemlerinde sıkça kullanılan bir kavramdır. Teminat Türk Dil Kurumu sözlüğünde “güvence” olarak tanımlanmıştır. Bir borcun ödenmemesi veya bir işlemin yerine getirilmemesi durumunda alacağın güvence altına alınmasıdır. Güvence olarak paraya çevrilebilen değerli varlıklar teminat olarak gösterilmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde tüccarlar ticari işlemlerinde maddi varlıkların yanında köleleri de teminat olarak almışlardır. Aşağıdaki tablette teminat olarak alınan bir kadın kölenin satılarak zararın tazmin edilmesinden bahsedilmektedir.

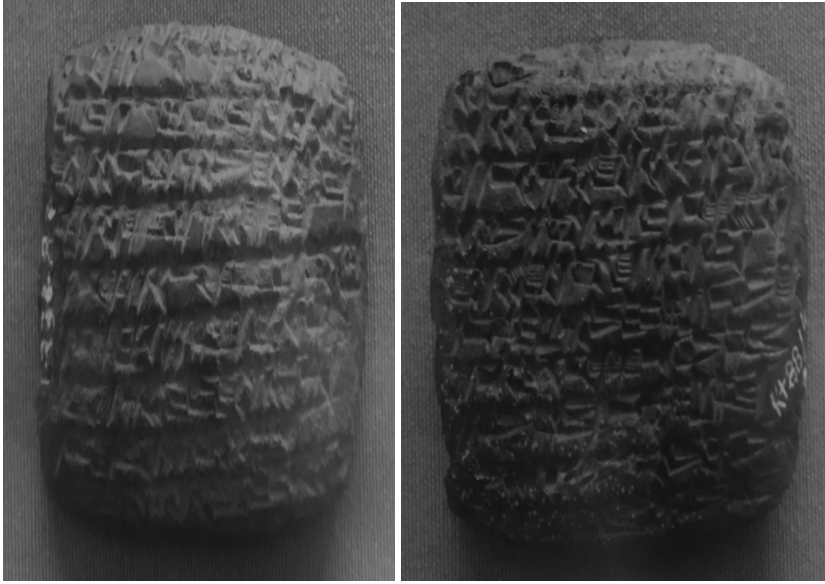
Kültepe Tabletleri 7-a, 276 nolu tablet (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 492-493).

Tabletin transkripsiyonu

- a-na A-šùr-SIPA qí-bi-ma*
um-ma Lá-lu-um-ma ba-ba-tí-ká
ša Bu-ru-dim ša ki-ma
[k]u-a-tí ú-šé-ši-ú-ma
5. *a-na A-lim^{ki} ú-šé-bi-lu*
a-na-ku 15 GÍN KÙ.GI
ú-šé-ši I-ša-<ar->ha-ri<-im>
me-et a-am-tám
ni-ik-ta ù i-šé-er
- K. 10. *bi-tí-iq-tí-ni ša-ki-in*
- A.y. *té-er-ta-kà li-li-ik-ma*
be-tí ù am-tám a-na
ši-mì-im li-dí-nu a-hi a-ta
be-lí a-ta 2/3 ma-na KÙ.BABBAR
15. *ša li-bi-šu a-ši-tù*
me-eh-ra-tim i-ra-me-ni-kà
šé-bi-lam na-áš-pì-ir-tum
a-ni-tum me-eh-ra-at
ni-iš-pì-ir-tim pá-ni-tim
20. *na-áš-pár-tum pá-ni-tum*
- K. *na-zu-ma-at-ma a-ni-ša-am*
uš-ba-al-ki-sí|
- S.k. *(dökük)*

Tabletin tercümesi

“(1-2) Aššur-rē'i'ye söyle Lalum şöyle söylüyor: (3-5) Buruddum'daki senin ticari malını senin vekillerin çıkarttılar ve Şehir'e gönderdiler. (6-10) Ben 15 ūqel altını çıkarttım. İšar-harim ölmüştür. Kadın köleyi teminat olarak aldık ve zararımızın üzerine konmuştur. (10-13) Senin haberin gitsin ve evleri ve kadın köleyi satsınlar (13-17) Sen kardeşimsin, sen beyimsin. Onun ile olan 2/3 mina gümüşe eşdeğer bakiyeyi sen kendinden bana gönder. (17-19) Bu mektup önceki mektubun kopyasıdır. (20-22) Önceki mektup şikâyete sebep olmuştur ve burada onu kontrol ettirdim.”

Resim 4, (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 651). Resim 5, (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 651).

5.5. Teyit Mektubu

Teyit mektubu iki taraf arasında konuşularak karara bağlanan bir sözleşmenin taraflardan biri tarafından yazılı hale getirilerek karşı tarafa gönderilmesi, karşı tarafın da süresi içerisinde bu sözleşmeye itiraz etmemesi durumunda sözleşmenin geçerlilik kazanmasıdır. ATK

dönemine ait aşağıda Elamma isimli şahsın kendisine gönderildiği söylenen malın gerçekte gönderilip gönderilmediğini teyit etmek amacıyla yazdığı mektup bulunmaktadır.

AKT 1, Ankara Kültepe Tabletleri 1, 12 nolu tablet (Bilgiç vd., 1995: 30).

Tabletin transkripsiyonu

um-ma E-la-ma-m[a]

a-na A-šùr-na-d[a]

I-dí-a-bi-im

ù A-šùr-la-ma-[sì]

5. *qí-bi-ma*

a-na A-šùr-la-ma-sí

qí-bi-ma AN.NA^{ki}

ša iš-tù A-lim^{ki}

tù-šé-li-a-ni

10. *a-šar ta-áp-qí-du*

té-er-ta-kà

li-li-kam

K. *ù ší-bi-kà*

šu-mí-šu-nu i-na

A.y. 15. *ṭup-pí-im lu-up-tám*

ú a-ta ta-aḫ-sí-is-tám

ša ší-bi-kà šu-mì-šu-nu

lu-pu-ut-ma k[à-i]l₅

i-nu-mì A[N. NA].... -bu

20. *a-na ša ki-[ma i-a-t]í*

ta-áp-qí-[du-ma a] ma-kam

ši-bu-ká w[a-áš-bu-ni]

ha-sí-sú-[nu-ma]

la wa-[áš-bu]

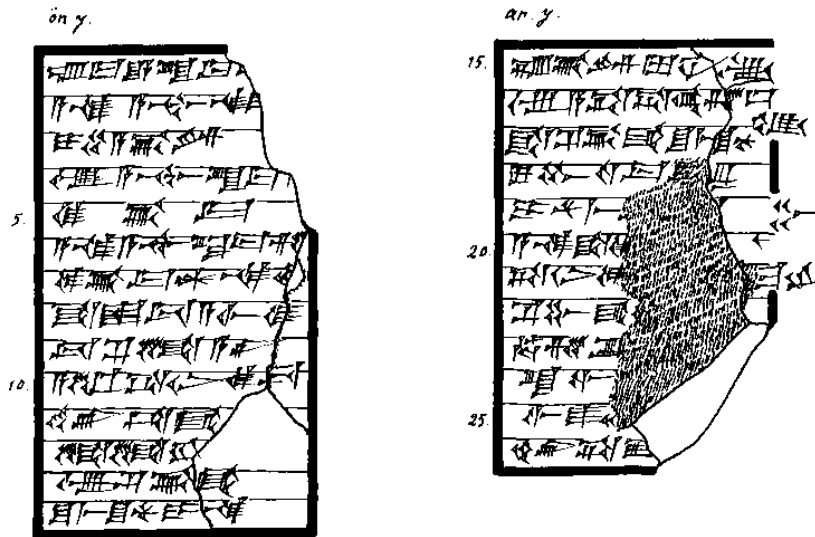
25. *wa-áš-b[u]*

K. 26. *té-er-ta-kà [li-li-kam]*

Tabletin tercümesi

“(1-5) Aššur-nādā, Īdī-abum ve Aššur-lamassī’ye Elamma şöyle (söylüyor) de: (6-7) Aššur-lamassī’ye söyle: (7-12) Şehirden bana gönderdiğin kalayı[mı] teslim ettiğin hususunda haberin bana gelsin (13-15) ve mektuba şahitlerinin isimlerini benim için yaz; (16-18) ve sen de şahitlerinin isimlerinin kaydını yap ve muhâfaza et. (19-23) Kalayı vekilime] teslim ettiği [in zaman o]rada şahitlerinin oturduklarını tahkik et ve (24-26) oturup oturmadıklarına (dâir) haberin [bana gelsin].”

12

Resim 6, Tablet no: 12 (Bilgiç vd., 1990: 132).

5.6. Ödeme Taahhüdü

Ödeme taahhüdü bir borcun zamanında ödenmesi ile ilgili verilen güvencedir. Günümüzde borcunu kabul ederek ödeme taahhüdünde bulunan bir borçlu borcunu ödemediği takdirde icra aşamasına geçilmektedir. Koloni Dönemi'nde taahhüt verilerek olası kayıpların önüne geçilmeye çalışılmış olabilir. Aşağıdaki tablette Suen-nādā'nın borcuna itiraz etmeyeceği ve ödeyeceği ile ilgili bir taahhüt bulunmaktadır.

Kültepe Tabletleri 7-a, 10 nolu tablet (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 81).

Tabletin transkripsiyonu

um-ma Sú-en₆ [-na-da]

lá a-na-pu-uš

a-ša-qá-lá-ku-um

IGI A-gu₅-a DUMU MAN-A-šùr

5. *[IGI] I-ku-nim*

K. *[DU]MU ^dUTU-ba-ni*

Tabletin tercümesi

“(1-3) Su'en-nādā şöyle söyledi: İtiraz etmeyeceğim, sana ödeyeceğim. (4-6) Puzur-Aššur'un oğlu Agua'nın huzurunda Šamaš-bāni'nin oğlu İkūnum huzurunda.”

5.7. Tediye Fişi

Tediye fişleri günümüz muhasebe sisteminde yapılan ödemelerin niçin ve kime yapıldığını gösteren belgelerdir. İşletmelerde sıkça kullanılan bu belge aracılığı ile ödemenin hangi birim adına yapıldığını da göstererek kolaylık sağlamaktadır. Koloni Dönemi'ne ait aşağıdaki belgede muhtelif mallar için yapılan ödemeler yer almaktadır. Bu ve buna benzer tabletlerde tüccarlar yaptıkları ödemeleri kayıt altına alarak hem yapılan ödemeleri kontrol etmeyi hem de ileride çıkabilecek anlaşmazlıkları engellemeye çalışmış olabilirler.

Kültepe Tabletleri 7-a, 172 nolu tablet (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 295-296).

Tabletin transkripsiyonu

- 1 ½ ma-n[a KÙ.BABBA]R*
15 GÍN AN.NA [a-]na
pá-zu-ur-tí-šu ša šé-ep
Kur-ub-Sú-en₆ áš-qúl
5. *4 GÍN KÙ.BABBAR a-sá-hi-ir-tí-šu*
a-dí-in 1 1/3 ma-na KÙ.BABBAR
a-na pá-zu-ur-tim
pá-ni-tim ša šé-ep
Hu-ba-li-a áš-qúl
10. *5/6 [m]a-na 1 GÍN*
- K. *a-na wa-ar-ki-tim*
áš-qúl 5 GÍN KÙ.BABBAR
- A.y. *šu-a-tí ah-bu-ul-šu-um*
mì-ma a-nim a-šu-mì
15. *Lá-li-im áš-qúl*
1 1/3 ma-na me-eh-ra-tim
ša Du-du i-nu-mì
a-na A-lim^{ki} ur-du
a-dí-šu-um

Tabletin tercümesi

“(1-4) 1 ½ mina gümüşü (ve) 15 şeqel kalayı Kurub-Suen’in vasıtasıyla (taşınan) onun kaçak malı için ödedim. (5-6) 4 şeqel gümüşü onun küçük eşyaları için verdim. (6-9) 1 1/3 mina gümüşü Hubaliya’nın

vasıtasıyla (taşınan) önceki kaçak malı için ödedim. (10-12) 5/6 mina 1 Şeşel (onun) sonraki (kaçak malı) için ödedim. (12-13) 5 Şeşel gümüşü ben ona borçlandım. (14-15) Bunların hepsini Lalum adma ödedim. (16-19) Dudu'nun 1 1/3 mina'sı (ile ilgili belgenin) nüshalarını Şehir'e indişimde ona verdim."

Resim 7, (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 634). Resim 8, (Bayram ve Kuzuoğlu, 2014: 634).

6. Sonuç

MÖ 1974-1719 yılları arasında Mezopotamya'da bulunan Asurlular ile Anadolu'daki yerel krallıklar arasında sistemli ve organize bir ticaret yaşanmıştır. Bu ticaret kilden yapılmış tabletlere kaydedilmif ve Asurluların Anadolu'daki ticaret merkezi olan Kultepe/Kaniş'de bu kayıtlar çıkarılmıştır. Bugüne kadar yaklaşık 23500 tablet çıkarılmış bir kısmı tercüme edilmiş bir kısmı da tercüme edilmeye devam etmektedir. Buradaki tabletlerde tüccarların yapmış oldukları ticari işlemlere ait bilgilerin yanı sıra, mektuplar, hukuki belgeler, by yazıları, edebi metinler gibi birçok konuya ait bilgiler bulunmaktadır.

Muhasebe alanında yapılan kayıtlar incelendiğinde günümüz muhasebe belge sistemine benzer belgelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu

belgeler Anadolu'nun ilk yazılı belgeleridir. Çalışmamızda ATK dönemine ait tabletlerde günümüz muhasebe sisteminde kullanılan birçok belgenin yer aldığı görülmüştür. Bundan yaklaşık 4000 yıl önce Anadolu'da Asurlu tüccarlar ticari faaliyette bulunurken irsaliye, teslim-tesellüm belgesi, teminat gösterme, teyit mektubu, ödeme taahhüdü, mahsuplaşma ve tediye fişlerini kullandıkları tespit edilmiştir. Kültepe'de çıkartılan ve henüz tercümesi yapılmayan tabletlerin tercüme edilmesi ile beraber muhasebe belge sistemleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olabileceğimiz görüşüdeyiz.

THE FIRST ACCOUNTING DOCUMENT SYSTEM AFTER THE BEGINNING OF WRITTEN HISTORY IN ANATOLIA

Abstract

Anatolia has been a place of settlement for many civilizations due to its underground and surface richness, natural beauties and international trade routes for centuries. As the historical remains and documents of civilizations living in Anatolia are examined, the contribution of Anatolia to the history of the world science can be expressed more clearly. Between 1974 BC and 1719 BC, the Assyrians established a colonial system in Anatolia. Thus, Assyrian merchants were settled in Anatolia. Assyrian traders, who engaged in commercial activities in Anatolia, recorded their transactions on tablets made of clay. These tablets are the first examples of accounting practices after the beginning of written history in Anatolia. The accounting practices of the Assyrian trade colonies are very similar to the current accounting practices. In our study, it was investigated whether the accounting documents used during Assyrian trade colonies were the first examples of the documents used in today's accounting transactions. With the documents obtained as a result of the research, the contribution of Anatolia to accounting history were tried to be explained.

Keywords: Assyrian Trade Colonies, Accounting History, Accounting Document System

Kaynakça

- AYDIN H., (2008). Dünyanın Oluşumu ve Tarih Öncesi Çağlar, T. Sivas (Ed.), *Uygurluk Tarihi İçinde* (s. 1-31), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara
- AYTAÇ İ. ve BİROL N. (2007). İlk Çağ Uygurlukları, İ. Aytaç (Ed), *Uygurluk Tarihi İçinde* (s.23-114), İstanbul, Lisans Yayıncılık.
- ALBAYRAK İ., (2006), *Kültepe Tabletleri IV*, (1. Baskı), Ankara TTK Yayınları.
- BARJAMOVIC, G. (2008). The Geography of Trade. Assyrian Colonies in Anatolia c. 1975-1725 BC and the Study of Early Interregional Networks of Exchange. *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian period*, 87-100.
- BARJAMOVIÇ G. (2010). M.Ö. 1865’de Bir Anadolu Seyahati, *Anadolu’nun önsözü: Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul’da*, (Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S.) . Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 160-169.
- BAYRAM, S. (1993). Kültepe tabletlerinde geçen vergiler ve özellikleri. *DTCF Dergisi*, 36(1-2).
- BAYRAM, S., KUZUOĞLU, R. (2014). *Kültepe Tabletleri VII-a: Assur-re’i Ailesinin Arşivi I. Cilt: Assur-re’i’nin Kendi Metinleri*. Ankara, TTK Yayınları.
- BİLGİÇ, E. (1990). Anadolu’nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu (Siyasî-İdari ve İktisadî-İçtimaî Bakımlardan). *DTCF Dergisi*, 6(5). 489-516
- BİLGİÇ, E. ve SEVER, H. (1990). *Ankara Kültepe Tabletleri I*. Ankara, TTK Yayınları.
- BİLGİÇ E. ve BAYRAM S., (1995), *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Ankara, TTK Yayınları.
- BRYCE, T. R. (1985). A suggested sequence of historical developments in Anatolia during the Assyrian Colony period. *Altorientalische Forschungen*, 12, 259.

- ÇEÇEN, S. (2017). Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni” Waktum” Mektupları. *DTCF Dergisi*, 34(1-2).
- ÇIĞ M. İ., (2016), Hititler ve Hattuşaş, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- DONBAZ, V. (1996). Kültepe Tabletleri Işığında İ.Ö 2000-1760 Yıllarında Anadolu'nun Sosyal Yapısı. *1995 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 177-194.
- GÖKÇEK G. (2015). *Asurlular*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat yayınları.
- GÜNBAŦTI, C. (2012). *Kültepe-Kaniş. Anadolu'da ilk yazı, ilk belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- HERTEL T. (2010). Eski Asur'da Hukuk ve Adalet, *Anadolu'nun önsözü: Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, (Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S.) . Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 134-141.
- KAYA M. A., (2012). *Türkiye'nin Tarihi ve Uygulamaları 1, Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygulamaları*, İzmir. İlya Yayınları.
- KÜÇÜKBEZCİ, H. (2011). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasında İlişkiler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 25-58.
- LARSEN M. T. (2010). Kültepe /Kaniş Arşivleri, *Anadolu'nun önsözü: Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, (Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S.), Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 74-81.
- McNEILL W. H. (2004), *Dünya Tarihi*, (Çev. Alaeddin Şenel), Ankara, İmge Yayınları.
- MICHEL, C. (2004). The perdum-mule, a mount for distinguished persons in Mesopotamia during the first half of the second millennium BC. *Man and animal in antiquity. Rome: Swedish Institute in Rome*, 190-200.
- MICHEL, C. (2007). The Old Assyrian trade in the light of recent Kültepe archives. *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies*, (3), 71-82.
- MICHEL C. (2010). Asur ve Kanişte Yazı Yazma, Hesap Yapma ve Katiplik Eğitimi, *Anadolu'nun önsözü: Kültepe Kaniş-Karumu*

- Asurlular İstanbul'da*, (Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S.), Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 82-93.
- NARÇIN A., (2016), *Sümer-Yazının Mucitleri*, İstanbul, Siyah Beyaz Yayınları.
- ÖZGÜÇ, T. (2005). *Kültepe. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları*.
- SEVER, H. (1990). Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen. Kima Avat Narua“ im “Tabiri ve Değerlendirilmesi,” *AÜ DTCF Dergisi*, C, 34, 1-2.
- ŞAHİN, H. A. (2004). *Anadolu'da Asur ticaret kolonileri devri, MÖ 1975-1725*. Erciyes Üniversitesi.
- ŞENEL A. (2009). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*, Ankara, İmge Kitapevi.
- VEENHOF, K. R. (2010). Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş, *Anadolu'nun ön-sözü: Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*, (Ed. Kulakoğlu, F., & Kangal, S.), Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 30-39.